

“Ελένη” Γιώργου Σεφέρη

Εισαγωγικά σχόλια

“Ελένη” : -Από τα ωριμότερα δείγματα της σεφερικής μυθικής μεθόδου.

-Υιοθετεί την ευριπίδεια παραλλαγή (δεν πήγε ποτέ στην Τροία, άλλα στην Αίγυπτο). Μύθος που υποβάλλει ειδική συγκίνηση, εφόσον το όνομα Ελένη είναι συνδεδεμένο με τη φρίκη του πολέμου.

-Πρωταγωνιστικό πρόσωπο στο ποίημα δεν είναι η Ελένη αλλά ο Τεύκρος (ένα από τα θύματα εκείνου του πολέμου). Η Ελένη αποκαλύπτεται μέσα από τον Τεύκρο, σε ένα άλλο επίπεδο του ποιήματος, το επίπεδο της ανάμνησης.

-Το ποίημα ανήκει στη συλλογή : "Κύπρον ου μ' εθέσπισεν...", (Αθήνα 1955)

-Η Ελένη" είναι η πιο παραστατική διατύπωση της άπατης του ανθρώπου στη επιδίωξη των ιδανικών και οι τραγικές συνέπειες από την αποτυχία του να το κατακτήσει.

-Συμβολίζει τους υψηλούς σκοπούς για τους οποίους πολέμησαν οι άνθρωποι στον Β' παγκόσμιο πόλεμο, καθώς και την ματαίωση των αγώνων όπως απ. καλύφθηκε στην περίπτωση Ελλάδας - Κύπρου.

Ομηρικός μύθος : Ο Πάρις, γιος του βασιλιά της Τροίας Πριάμου, δίνει το βραβείο ομορφιάς στην Αφροδίτη (διαλέγοντας την ανάμεσα στην Αθηνά και την Ήρα) και αυτή του υπόσχεται ότι θα τον βοηθήσει να κατακτήσει την ομορφότερη γυναίκα του κόσμου. Έτσι, ο Πάρις κλέβει την Ελένη, γυναίκα του βασιλιά της Σπάρτης Μενελάου και την πήρε μαζί του στην Τροία. Για να αποκαταστήσει την τιμή του ο Μενέλαος ζητά από τον αδελφό του, βασιλιά των Μυκηνών Αγαμέμνονα, να τον βοηθήσει να πάρει πίσω τη γυναίκα του. Οργανώνεται πανελλήνια εκστρατεία, πήγαν οι Έλληνες στην Τροία, πολέμησαν δεκα χρόνια, την κυρίευσαν και πήραν πίσω την Ελένη.

Παραλλαγή μύθου για την Ελένη από τον Ευριπίδη :

Η Ήρα θυμωμένη με τον Πάρι για να τον εκδικηθεί, καθώς αυτός ταξιδεύει με την Ελένη για την Τροία, έπλασε ένα ομοίωμα της Ελένης, το έβαλε στην αγκαλιά του Πάρι και πήρε την αληθινή Ελένη και την έστειλε με τον Ερμή στην Αίγυπτο, στον βασιλιά Πρωτέα. Την άφησε να περιμένει ώσπου να τελειώσει ο Τρωικός πόλεμος και να γυρίσει ο Μενέλαος να την πάρει. Έτσι, στην Τροία έφθασε το είδωλο της Ελένης και οι Έλληνες πολεμούσαν δέκα χρόνια για μια ψεύτικη Ελένη.

Τεύκρος : Ο πιο φημισμένος τοξότης του τρωικού πολέμου.

Αδελφός του ήταν ο Αίας ο Τελαμώνιος που αυτοκτόνησε. Μετά τον τρωικό ο Τεύκρος γύρισε στην πατρίδα του, τη Σαλαμίνα, αλλά ο πατέρας του δεν τον δέχθηκε, γιατί έκρινε ότι δε στάθηκε στο πλευρό του αδελφού του και σχεδόν τον θεώρησε υπεύθυνο για την αυτοκτονία του. Ο Τεύκρος πηγαίνει στην Κύπρο, μετά από χρησμό του Απόλλωνα και ιδρύει μια πόλη που την ονόμασε Σαλαμίνα για να θυμάται την πατρίδα του. Ταξιδεύοντας για την Κύπρο, πέρασε από την Αίγυπτο. Εκεί συνάντησε την Ελένη που του αποκάλυψε την αλήθεια για το ομοίωμα της.

Ιστορικοί συσχετισμοί που οδήγησαν το Γιώργο Σεφέρη να γράψει την Ελένη. Τη χρονιά που δημοσιεύεται το ποίημα, οι Άγγλοι, που κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου διακήρυσσαν ότι πολεμούν για την ελευθερία και την αυτοδιάθεση των λαών, εξακολουθούν να κρατούν σκλαβωμένη την Κύπρο, ενώ οι Έλληνες είναι έτοιμοι να πολεμήσουν κατά των Άγγλων για τα ίδια ιδανικά. Ο ποιητής λοιπόν αναρωτιέται : για ποιο λόγο χύθηκε τόσο αίμα και έγιναν τόσες θυσίες; Εκείνοι που ήταν συμπολεμιστές μας σε εκείνο τον πόλεμο απαρνιούνται τώρα το δίκαιο αίτημα της απελευθέρωσης της Κύπρου.

Ανάλυση

Θέμα : "Το ριζικό ενός ανθρώπου που ξαστόχησε" (κάτω από τις τρέλες των ανθρώπων, των θεών το δόλο, τη μοίρα)
Ποίημα δραματικό με συγκινησιακό σημείο αναφοράς το μύθο.

Δράση : απτά και με πραγματικές διαστάσεις μέσα στο χώρο πρόσωπα, που διαλέγονται (Ελένη - Τεύκρος), εσωτερικός μονόλογος του Τεύκρου δραματοποιημένος μέσω του αηδονιού, αναπάντητες ερωτήσεις - κραυγές, αδιάκοπη κίνηση στο χώρο και το χρόνο του ποιητή (παρόν).

Χρόνος : → του ποιητή (παρόν)

→ του Τεύκρου (παρελθόν)

→ των αναμνήσεων του ήρωα, που αποτελούν δύο βαθύτερα επίπεδα του παρελθόντος (ο χρόνος συνάντησης με την Ελένη και ο χρόνος του πολέμου) [λανθάνει και ο ενοποιημένος χρόνος Τεύκρου και ποιητή].

Χώρος : εναλλασσόμενος, κίνηση από το μέρος στο όλο (Πλάτρες -Σαλαμίνα - Αίγυπτος - Τροία - Κύπρος).

Συνειρμική η ταύτιση του ποιητή με τον Τεύκρο. Το εξωτερικό ερέθισμα είναι το κελήδημα των πολλών αηδονιών· έτσι αρχίζει να μιλάει στο αηδόνι ο Τεύκρος (= ποιητής). Το εσωτερικό αίτιο → ψυχικός σύνδεσμος ποιητή με Κύπρο.

στίχοι 1-8 :

- Πλάτρες της Κύπρου. Παρόν. Πρώτη επαφή του ποιητή με τον Τεύκρο.
- αηδόνι : - ντροπαλό (κελαηδάει κρυμμένο στο φύλλωμα των δένδρων και κυρίως νύχτα)
- "δωρίζει ... δάσους" (ευχάριστο συναίσθημα γεννά η φωνή του αηδονιού)
- "τυφλή φωνή" (ακούγεται μέσα στη νύχτα, χωρίς να φαίνεται)
- "ψηλαφεί ... μνήμες" (το άκουσμα του ανασύρει από τη μνήμη μισοσβησμένες παραστάσεις)
- Προοικονομείται στους στίχους αυτούς όλη η τραγικότητα που θα ακολουθήσει.
- στίχος 4 : δίπλα στη φωνή του ποιητή αρχίζει να ακούγεται και η φωνή του Τεύκρου.
- στίχοι 6- 8 το παρόν εξαμίζεται, πρόσωπα του χθες έρχονται στην επιφάνεια ("βήματα, χειρονομίες")
- "πικρό ... σκλάβας" : εικόνα γυναίκας που έσερναν οι νικητές για να την πάρουν σκλάβα, ενώ αυτή αντιστεκόταν εξαγριωμένη και αναστατωμένη, (φρίκη συνεπειών πολέμου)

στίχοι 9-22 :

- Σαλαμίνα της Κύπρου (παρελθόν ποιητή - παρόν Τεύκρου)
- Μιλάει ο Τεύκρος, επίπεδο του χθες, ανάμνηση
- Σύνδεση με προηγούμενη ενότητα : "κυματίζει" πικρό τρικύμισμα
- Στην ενότητα αυτή αναπτύσσονται οι θολές εικόνες της ξενιτιάς και του πολέμου. Εδώ υποδηλώνονται τα αίτια: "η μοίρα μου"
- Κυριαρχούν τα όργανα του πολέμου
- Ιδιότητα του Τεύκρου : τοξότης και το αποτέλεσμα : "ξαστόχησε"
- πρωτάκουστα ονόματα ... τρέλες ανθρώπων και θεών : Τεύκρος : Τροία, πόλεμος, επεμβάσεις των θεών, αδικία σε βάρος του αδελφού του Αίαντα εξαιτίας του Οδυσσέα, αυτοκτονία του αδελφού του, εκδίωξη από τον πατέρα του εγκατάσταση του στην Κύπρο.
- Ποιητής : φεύγει από την πατρίδα του (Μικρά Ασία) → Αθήνα, έζησε σε πολλούς ξένους τόπους λόγω επαγγέλματος (διπλωμάτης), έζησε τον Α' παγκόσμιο, τη Μικρασιατική καταστροφή, Β' παγκόσμιο, εμφύλιο.
- Τραγική μοίρα ανθρώπου που κατευθύνεται από τις τρέλες των ισχυρών.

στίχοι 14-16 : προσδιορισμός χρόνου κακής μοίρας

- Τεύκρος : από τότε που ο αδελφός του χρησιμοποίησε για τελευταία φορά το σπαθί του αυτοκτονώντας, γεγονός που στάθηκε αιτία να τον διώξει ο πατέρας του· η άλλη "Σαλαμίνα" ήταν η κατάληξη των περιπετειών του.
- Ποιητής : "στερνό σπαθί ενός Αίαντα" → τέλος Β' παγκοσμίου πολέμου
- "άλλη Σαλαμίνα" → αγώνας που πρόκειται να αρχίσουν οι Κύπριοι εναντίον των Άγγλων για την ανεξαρτησία του νησιού τους. Ήταν μοιραίο για τον ποιητή, όπως και για τον Τεύκρο να βρεθεί στην Κύπρο.
- Φεγγάρι - Αφροδίτη : η Αφροδίτη αναδύθηκε από τον αφρό της θάλασσας και τα κύματα την έφεραν στην Πάφο της Κύπρου. Έτσι, το φεγγάρι ανατέλλει από τη θάλασσα σαν την Αναδύομενη Αφροδίτη.
- "όλα τ' αλλάζει" : το φεγγάρι δίνει μια ψεύτικη εικόνα της πραγματικότητας, γιατί παραποιεί τα χρώματα, τα σχήματα, τους όγκους και μας παραπλανά. Ο ποιητής με αυτόν τον τρόπο μας εισάγει στο θέμα του δόλου και της απάτης.

στίχοι 23-52 Αίγυπτος και Τροία

- "αηδόνι ποιητάρι" : σαν τους Κύπριους λαϊκούς ποιητές που απαγγέλλουν και τραγουδούν τους στίχους τους δημόσια.
- Επιφανειακά στην ενότητα αυτή έχουμε παρουσίαση του μύθου της Ελένης όπως τον αποτύπωσε ο Ευριπίδης. Ουσιαστικά όμως είναι η διανοητική πορεία ενός ανθρώπου που ψάχνει για την αλήθεια. Εδώ βασιλεύει η αίσθηση της απάτης (χιλιόμορφος Πρωτέας)
- Συνειρμός από το φεγγάρι που δίνει μια απατηλή λάμψη στα πράγματα, οδηγείται ο λόγος σε μια παρόμοια νύχτα στην οποία αποκαλύφθηκε η μεγάλη απάτη σχετικά με την Ελένη.
- Ο Τεύκρος περιγράφει την Ελένη για να μας πείσει ότι είναι πραγματική, και έτσι να αποκαλυφθεί η απάτη των θεών. (Ο Όμηρος απέφυγε να την περιγράψει για να την κρατήσει στο χώρο του μύθου).
- "σκλάβες Σπαρτιάτισσες" : θερααινίδες της Ελένης
- "Σκάμαντρος" : ποτάμι της Τροίας

Το παράστημα της Ελένης δεσπόζει στην ενότητα → πλουσιο στήθος, λαμπερά μαλλιά, υψηλό ανάστημα, ωραιές καμπύλες, ωραία και λαμπερή επιδερμίδα, ωραία μάτια με μεγάλα ματόκλαδα (πρότυπο γυναικείας ομορφιάς στα ομηρικά χρόνια)

-Λέξεις φράσεις που χρησιμοποιούνται για να βεβαιωθεί αναντίρρητα ότι η πραγματική Ελένη είναι αυτή που συνάντησε ο Τεύκρος στην Αίγυπτο.

- α) τοπικοί προσδιορισμοί (εκεί, στα χείλια της ερήμου, στην όχθη ενός Δέλτα),
 - β) η χρήση της αφής και της ακοής (την άγγιξα - μου μίλησε)
 - γ) επαναλήψεις (ήταν εκεί / δεν είν' αλήθεια)
 - δ) επίμονη και έντονη άρνηση της Ελένης (δεν είναι / δε μπήκα / ποτέ δεν πάτησα)
 - ε) δραματικός μονόλογος (δεν είν' αλήθεια ... Τροία)
 - στ) παραστατική περιγραφή του κάλλους της Ελένης (τονίζει τη "ζωντανή" επιδερμίδα).
- Διαβάθμιση της θέσης του ήρωα απέναντι στην αποκάλυψη :
- α) απορία, έκπληξη (στίχος 37)

β) απογοήτευση, πικρία, αγανάκτηση (στίχοι 38-41)

γ) στον στίχο 39 διαφαίνεται υποταγή στην μοίρα → μεταστροφή

δ) στο στίχο 52 φτάνει στην αμφισβήτηση των θεών → μεταστροφή

- Τραγικές διαπιστώσεις: "κι εμείς σφαζόμεσταν"... , θυσίες χωρίς αντίκρισμα. Ο Σεφέρης νιώθει αντίστοιχα συναισθήματα, γιατί τα ιδανικά της ελευθερίας, της δικαιοσύνης, της ανθρωπιάς, για τα οποία πάλεψαν οι άνθρωποι στη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου ήταν απατηλά, (απόδειξη η Κύπρος, που είναι ακόμη σκλαβωμένη στους Άγγλους)

- Με ποικίλα εκφραστικά μέσα παρουσιάζει το πλήθος των νεκρών και τη φρίκη του πολέμου, καθώς και τη ματαιότητα του. (στίχοι 42-50)

- Αδυνατεί να βιώσει το θάνατο χιλιάδων ανώνυμων ανθρώπων. Λυγίζει όμως όταν πρόκειται για πρόσωπο αγαπημένο : "Κι ο αδελφός μου;" Οδηγείται σε έξαρση με αυτή τη θύμηση και σε αμφισβήτηση . Απάντηση στο ερώτημα δεν υπάρχει. Μόνο η διαπίστωση πως ο άνθρωπος είναι έρμαιο της θέλησης των θεών, της Ιστορίας· εύκολα γίνεται πραιμάτεια.

- **στίχος 52** : κλονίζεται η πίστη του Τεύκρου στους θεούς γιατί οργάνωσαν με δόλο για τους ανθρώπους μια τόσο μεγάλη άπατη.

στίχοι 53-68 : Κύπρος. Σύζευξη παρελθόντος - παρόντος. Τεύκρος και ποιητής σε αξεδιάλυτη ενότητα.

- Πραγματικές διαστάσεις. Τίποτε δεν είναι όμως όπως πριν.

- Ο Τεύκρος φτάνει στην Κύπρο για να βρει μια νέα πατρίδα κουβαλώντας τις μνήμες ενός μυθικού πολέμου. Ο ποιητής φτάνει στην Κύπρο κουβαλώντας τις μνήμες ενός αληθινού πολέμου.

- στίχος 54 : ξανά το αηδόνι, λυπημένο από όσα άκουσε για τη ματαιότητα του πολέμου.

Γενικές Παρατηρήσεις

- Οι ερωτήσεις που υπάρχουν στο ποίημα εκφράζουν τραγικές απορίες, οδυνηρή έκκληση, βαθύτατο προβληματισμό στα οποία ο Τεύκρος απαιτεί απάντηση, (άλλα και ο ποιητής)

- Στο τέλος του ποιήματος διατυπώνεται υπαινικτικά η γνώμη ότι οι άνθρωποι πάντα θα οδηγούνται στον όλεθρο του πολέμου, αγνοώντας την αλήθεια.

- Δεσπόζει ο ιαμβικός στίχος (παραδοσιακή ποίηση)

- Εικόνες ρεαλιστικές

- Δίνει μορφή σε εσωτερικές συνειδησιακές καταστάσεις (π.χ. εικόνα μαντατοφόρων στους τελευταίους στίχους)

- Όλα τα διαφορετικά στοιχεία, παρόλη την πολυπλοκότητα τους, δένονται αρμονικά χάρη στην ύπαρξη ενός ποιητικού μοτίβου, του αηδονιού. Στην αρχή προέρχεται από την αντικειμενική πραγματικότητα (στίχος 1). Στη συνέχεια όμως γίνεται ένα είδος μούσας(στ.23) σημείο αναφοράς στο μονόλογο του Τεύκρου (στ. 51). Σύμβολο μουσικής τελειότητας και πόνου.

Επιμέλεια Δεσποτίδου Σοφία

